

Türk Halk Edebiyatında Yaşlı Karı Karakterinin Tarihsel Gelişimi - Mitlerden Masallara

Şebnem Hüseynova*

Giriş

Karı karakteri Türk halk edebiyatına önce Ak Ana, Albastı, Yer Ana, Çay ninesi, Umay, Hal arvadı, Torloo- Emeçen, Kün Kübey Hatun gibi dahil olmuştur. Yani halk edebiyatında yaşlı karı önce yaratıcı başlangıçtır. Bu imgeler Ulu Ana'dan dönüşüm olunmuş karakterlerdir. *Bütün arkaik yapılı mitolojik motifler, bütün hami ruhlar her ne kadar değişime, dönüşüme uğrasalar da bir bütünüün, yani Mitolojik Ana'nın hafızasından kopmuşlar... Ayrılma ve kopma o kadar uzun zaman önce olmuştur ki, bir araya getirilen mitolojik varlıklar da Mitolojik Ana'nın bütünüü değildir, sadece bütünden kopandır¹.*

Mitoloji özelliklere sahip karını iki aşamada görmek mümkündür. Birinci aşamada karı yaratıcı kadın başlangıç, Ulu Ana'dır. İkinci aşamada ise mitoloji karı her kes için tehlikeli özellikler kazanmış, demona çevrilmiştir. Bu özellikler karının doğaüstü güç ya da gerçek kadın karakteri olmasını anlamaya, anlatmaya yardımcı olur.

1. Mitolojik Karı-Ak Ana'dan Al Karısı'na

Kadın başlangıç olarak karı imgesi yaratılışla bağlı efsane ve destanlarda Ak Ana, Ay Hakan gibi adlarla bilinir. Ak ana (Ak ene) Verbitski'nin derlediği *Yaratılış* destanında Ülgen'e yaratmak için buyruk veren kadındır. *Balıkçı ve Yaban Ördeği* Yakut efsanesinde yaratılış söz konusudur ve burada hayat veren başlangıç gibi Ana yaratıcı ismi geçiyor: "Ana yaratıcı, artık bir dünya yaratmaya karar vermişti... Ana yaratıcı yaban ördeğinin getirdiği çamurla dünyayı yarattı"². Veyahut Oğuz Hakan'ın annesinin Ay Hakan olması, Türk mitolojisinde, kabilenin ilk atasının-ecdadının kadın olduğunu göstermektedir.

Karı imgesinin her zaman doğurganlık, yaratılış, canlanma olan yerde temel

* Arş. Gör., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Folklor Enstitüsü, Bakü/AZERBAJYCAN, shebnem.vagif@mail.ru

1 Fuzuli Bayat, *Türk mitoloji sistemi*, C II, İstanbul, 2007, s. 12.

2 Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C I, Ankara, 1993s. 449.

hayatveren yaşam gücü gibi hareket ettiğini yazan Fidan Kasımova karının önce kabile lideri olması, sonra ise ilk ata gibi ilahileştirilmesine sebep olarak tarımı ustaca yöneten, bir çok çocuk ve torunu olan deneyimli yaşlı kadının kabilenin refah ve üretkenliğinin sembolü olmasından kaynaklandığını³ öne sürüyor.

Demek ki kadın, mistik olarak toprakla dayanışma halindedir; çocuk doğurma insani ölçekte, toprağın verimliliğinin bir çeşidi olarak gözükmektedir. Kadının kutsallığı toprağın kutsallığına bağlıdır⁴. Erich Neumann yazıyor ki, “*Toprak Ana her yaşayan şeyin anasıdır. Doğurganlık ritüelleri ve tüm dünya efsaneleri bu arketip bağlamına dayanmaktadır*”⁵. Bereketle ilgili mitlerde kariya rastlanması onun bolluk-bereket hamisi Ulu Ana’dan dönüşüm olduğunu kanıtlamaktadır. Burada karı Yer Ana’nın ifade biçimidir. Tüm bolluk-bereket ondan gelir⁶. Mitosların birinde görüntülenen karı tabaklarını asla kirli koymaz, gece de olsa yıkarmış. Sorulduğunda dermiş ki, eğer benim tabağım kirli olsa, Allah bana rızık vermez⁷.

a. Umay

Efsane ve inançlarda karı hem de Umay’dır. Umay çocukların koruyucusudur. Potapov yazıyor ki, “*Hakasiyada doğduğu andan yürüyüb serbest konuşana kadar, yani 3 yaşına kadar çocuğun canına Umay denir. Bebek yıkuda iken gülerse diyorlar ki, Umay’la konuşuyor, ağlarsa Umay onu birkaç süreliğine terk etti diyorlar. Kumandinlerde çocuk ana rahmine düştüğü andan itibaren onunla beraber Umay da ortaya çıkıyor*”⁸.

Hakaslardar İmay İce, Yakutlarda Ayıstı, Kazaklarda May Ene hami, koruyucu ruhları çocuk bağışlama fonksiyonuna sahibdirler, aynı zamanda Fatma Nine, Fatmeyi-Zehra kimi tanınan, loğusa kadınları Al Karısı’ndan, cinlerden koruyan koruyucu karı imgesi de var⁹. Butanayev’e göre Umay, insanlara karşı şefkatli ve sevecen olan, gri saçlı yaşlı kadın veyahut zengin, iyiliksever ana, *Ulu Ak Ana’dır*¹⁰.

3 Fidan Qasımova, *Türk Mitolojyasında Mədəni Qəhrəman Problemi*, Bakı, 2012, s. 76-77.

4 *Mircea Eliade, Kutsal ve Dindışı*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara, 1991, s. 122.

5 Эрих Нойман, Великая Мать /Глубинная психология и психоанализ (Перевод И. Ерзина)- М.: «Добросвет», «Издательство»КДУ“», 2014, с. 65.

6 Cəlal Bəydili (Məmmədov). (2003). *Türk Mitoloji Sözlüyü*, Bakı: Elm:s. 397.

7 Əsatirlər, Əfsanə və Rəvayətlər. (2005). haz. Arif Acaloğlu, Cəlal Bəydili. Şərq-Gərb. Bakı, s. 101.

8 Леонид Павлович Потапов. (1973) Умай — божество древних тюрков в свете этнографических данных, Тюркологический сборник. М.: Наука, 1973, С. 265-286.s. 4-7.

9 Cəlal Bəydili (Məmmədov) age. 133.

10 Виктор Яковлевич Бутанасев. Культ богини умай у хакасов // Этнография народов Сибири. Новосибирск: Наука Сиб. отд-ние, 1984, С. 93-105. S. 93.

*Altaylılar tarafından inanılan Ana Maygıl ulusu koruyan ve kendisine ulus anası da denilen ruhtur*¹¹. Nahçıvan efsanelerinin birinde ise evlat hasreti çeken bir kadına rüyada siyah duvaklı kadın çocuk veriyor. Ruyadan sonra kadın gebe kalıyor¹².

b. Al Karısı

Bazı efsanelerde hami –koruyucu ruh gibi gördüğümüz karı imgesi sonradan Al Karısı şekline düşmüştür. Yer Ana, Ak Ana, Umay Ana’yı belirten karı mitolojik metinlerde hem de Albastı, Aleybani, Guleybani, Hal Arvadı kimi ortaya çıkıyor. Zamanla iyi ruhlar yerini öfkeli ruhlara teslim etmiştir. Karışık doğaya sahip törensel-mitoloji varlık gibi Ulu Ana imgesinde düzenleyici kozmik başlangıç, gerekse de yıkıcı kaos başlangıcı bir aradadır¹³. Yaşam ve ölüm, yenilenme ve yıkım birbiriyle bağlantılı ve tamamlayıcı çelişkilerdir. Bu nedenle, yaşamın Ana arketipine yıkıcılık hastır¹⁴. Bu yüzden karı imgesinin kaos ve kozmos taraflarına rastlanması imgenin genezisinden kaynaklanıyor. Bu çelişki Erich Neumann tarafından da göz ardı edilmemiştir. Ulu Ana arketipinin dualistik karakterini inceleyerken arketipin olumlu ve olumsuz, pozitif ve negatif karakter grubuna sahip olmasına, paradoksal-çelişkili özelliğine dikkat çekiyor. “*Onda her ne kadar çelişki birleşirse, onun hareket ve tezahürü bir o kadar karışık ve mahvedici oluyor*”¹⁵ (17-18). Aynı özelliklere sahip karı mitolojide Al Karısı’dır. “*Karakter ve seciye itibarıyla bütün Türk hürafelerinde aynı ruh olan bu “Albastı”, “Al Karısı” bütün Türk kavimlerinde aşağı yukarı aynı isim taşımaktadır: “Al Karısı”, “Albastı” (garp Türkleri); “Albastı” (bütün orta Türklerde; “Albız” (eski Osmanlı metninde); “Albis” (Uranha- Tuba); “Alms” (Altaylılarda); “Abası” (Yakutlarda)*”¹⁶. Naili Boratav Albastı’nı...Al karısı’nı “*türk cinçiliyinin bir figürü*” gibi gösteriyor¹⁷. Jean Paul Roux ise Al karısı’na “*ünlü kırmızı şeytan*”¹⁸ diyor. Anadolu’da, özellikle Erzincan yöresinde Al karısı “*Saçları pörsük- pörsük, uzun burunlu, çirkin surathı, el parmakları çuvaldız gibi*”, “*çok iri göğüslü,*

11 Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalcı Yayınevi, 2002, s. 44.

12 Əsatirlər, Əfsanə Və Rəvayətlər. (2005), haz. Arif Acaloğlu, Cəlal Bəydili, Bakı, 2005, s. 180.

13 Cəlal Bəydili, *Türk Mifoloji Obrazlar Sistemi: Struktur və Funksiya (monografiya)*, Bakı, 2007, s. 73.

14 Сибилл Биркхойзер-Оэри. Мать. Архетипический образ в волшебной сказке. http://bookap.info/psyanaliz/birkhoyzer_oeri_mat_arhetipicheskiy_obraz_v_volshebnoy_skazke/load/rtf.shtm

15 Эрих Нойман, Великая Мать /Глубинная психология и психоанализ (Перевод И. Ерзина)- М.: «Добросвет», «Издательство”ҚДУ“», 2014, s. 17-18.

16 Abdulkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, s. 160.

17 Naili Pertev Boratav, *Türk Mitolojisi (Oğuzların - Anadolu, Azerbaycan Ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi)*, çev. Recep Özbay Ankara. 2012, s. 32.

18 Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul. 1994, s. 113.

göğsünün birini bir omuzuna, diğerini de bir omuzuna atan çirkin bir kadın”, “insana benzer, saçları kıvrıkcık, garip yaratıklar”, “insandan öte garip bir yaratık” olarak düşünülmektedir¹⁹. Azerbaycan mitolojik metinlerinde Hal ninesi, Çay ninesi (Nehir ninesi), Alavratı gibi adı geçen Hal Anası saçları dağınık, başı- burnu büyük, uzunboylu, beyaz elbiseli, her biri bir kuzu başı büyüklüğündeki memeleri de dizine kadar sarkan, bu yüzden neredeyse yerle sürünen sağ memesini sol omuzuna, sol memesini sağ omuzuna atıp dolaşan bir demondur²⁰. Mitolojik metinlerin bir kısmında Hal Anası “maymuna benzer”, “kadife” tüyleri olan” kişi olarak tasavvur edilir . Al Karısı ciltini deyişen karı ninedir.

Al ruhlu varlıklar logusa ve yeni doğmuş bebeklere musallat oluyor. Mitolojik metinlerde, efanelerde karı imgesi aynı zamanda Çay ninesi, Su anası, Suv adamı, Su Albastısıdır. Azerbaycan mitolojik metinlerine göre “Çay ninesi yaşlı karı şeklinde olur, her zaman nehirde yaşıyor. Köprüden geçerken nehre çok bakarsan karı nine kızar, bu zaman insanın gözü kararır,nehire düşermiş²¹. E. M. Meletinski yazıyor ki, Su doğurgan bir yumurtadır, doğum sembolüdür, annenin rahmine ait bir analogtur ve kadın başlangıcının simgesidir²².”*Türk yaratılış mitinde kozmos, sudan türemiştir, başka bir deyişle yaratılışın başlangıç nüvesi sudur*²³.

Karı aynı zamanda ateş hamisidir. Bunu Türk mitolojik metinlerinden, aynı zamanda masallarından görmek mümkündür. Altay masalı *Begen Sagaan Toolay* masalında yeraltı dünyada yaşayan Celbeqe isimli karının hiç bir zaman sönmeyen ateşi var. Ateş hamisi Celbeqe karı ateş için gelen şehzadeye yemek veriyor²⁴. Azerbaycan masallarında da karının ateş koruyucusu olduğunu görüyoruz. “On iki kardeşin masalında” ateş sahibi dev karısıdır²⁵. Kamali Sahib’in dev karısından ateş istemesi “Begen Sagaan Toolay” masalında şehzadenin Celbeqe karıdan ateş istemesi motifini hatırlatıyor.

19 Ruhi Kara, *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, Ankara, Erzincan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yayınları, s. 1993, 60, 61, 63.

20 Cəlal Bəydili, *Türk Mifoloji Sözlüyü*. Bakı, 2003, s. 143.

21 Əsatirlər, Əfsanə və Rəvayətlər, haz., Arif Acaloğlu, Cəlal Bəydili, Bakı, 2005, 52.

22 *Мифологический словарь*. Главный редактор Е. М. Мелетинский. Москва. "Советская Энциклопедия". 1991

23 Fuzuli Bayat, *Türk mitoloji sistemi*, C II, İstanbul, 2007, s. 248.

24 Сказки и предания алтайских тувинцев. Собраны Эрикой Таубе. Авторизованный перевод с немецкого Б.Е. Чистовой. — М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1994. S. 382.

25 *Azərbaycan Folkloru Külliyyatı*, C IX, Nağıllar, Bakı, 2008, s. 330.

2. Karının Şaman Gelişimi

Tarihsel gelişim karı imgesine şaman sıfatı kazandırmıştır. Bazı türk destanlarında karı doğrudan şamandır. Kadın şamanların özellikle ilkel toplayıcılık ve avcılığın ilk dönemlerinde daha etkili olduğu veya şamanlık kurumunun kadınlarla temsil olunduğu düşünülür²⁶. Bu yüzden mitolojik metnlerde, destanlarda karının şaman oluşumuna sıkça rastlanır.

Altay destanı olan *Xan Merqen* de Torloo- Emegen isimli karı var. Bu yaşlı kadın şamandır. Karının evi yedi (7) nehrin kavşağında bulunur. Torloo karının dokuz haça mis tokmaklı davulunu yedi gün ateş üzerinde kurutdular. Torloo Emegen dokuz haça mis tokmaklı davulunu eline aldı, yere sığmayan manyakı²⁷ (giyindi; mis davulla salınanda yer-gök titremeye başladı; yüz altay onun cübbesinden asılan yüz çanın sesine yankılandı²⁸).

Karı imgesinin karakterindeki şamanizm, yinede kadın başlangıç Ulu Anayla doğrudan bağlantılıdır. “Şaman, bir figür olarak bolluk, artım, doğurganlık düşüncesinin taşıyıcısı olarak , Mitolojik Ulu Ananı sembolize ediyor²⁹. Celal Beydili’ye göre, tören sırasında şamanların kadın kıyafetinde olması , şaman kompleksi ile kadın doğası arasındaki bağlılığın olması fikrini amaçlıyor. Yani şaman karı gelişimden önce Mitolojik Ulu Ananın transformlarından olmuştur. Örneğin, loğusanı Albastı’dan korumak için şamanların Al ruhlu varlıklarla ilişkiye geçmesi bunu kanıtlıyor.

3. Karı-Gerçek Karı Gibi

Tarihi çok eski olmayan destanlarda şamanın fonksiyonunu yaşlı karı yerine getiriyor. Destanlarda karı imgesi daha çok gerçekçidir. Efsanelerde karı imgesi denizden çıkan Ak Ana, ıssız yerlerde yaşayan Al Karısı, Umay’dır, şamandırsa destanlarda ilk bakışta gerçek karı ninedir. Ama şaman olmadığı zaman da karı nine bazı şaman ritüellerini hayata geçiriyor. Çünkü bazı ritüelleri yapmak onun mitolojik genezisinden, kökeninden kaynaklanıyor. O zaman soru ortaya çıkıyor ki, şaman fonksiyonunu yerine getiren bu imgeye neden karı denilir? Muhtemelen halk edebiyatını yaratan halk Şaman ismi koyup karı nineni özelleştirmek, şaman yapmak istememişler. Her karı nineni şaman hesab etmek yanlış olardı. Halk

26 Füzuli Bayat, “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Şamanlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* Vol. 3 Issue, 13 Year, 2010 <http://www.altayli.net/toplumsal-cinsiyet-baglaminda-kadin-samanlar.html>,

27 Altaylar şaman elbisesine,cübbesine manyak diyorlar.

28 Türk xalqları folkloru. IV kitab, *Altay dastanları və əfsanələri*, Bakı, Elm və təhsil, 2016,s. 225

29 Celal Bøydili, *Türk Mitoloji Obrazlar Sistemi: Struktur və Funksiya*, Bakı. 2007, s. 123

edebiyatını halk yarattığı için onlar şaman imgesinin bazı fonksiyonlarını karı ninenin üzerine taşımakla halk içerisinde çıkan imgeni yaratmışlar. Çünkü karı nine her zaman halkın içerisinde olan, halka yakın imgedir. Gerek olumlu, gerekse de olumsuz karı imgesi destan ve masallarda halkla ilişkilidir. Türk destanlarına baktığımızda yaşlı karı imgesi daha çok dadı, veyahut erbapdır.

Karı karakterinin tarihsel gelişimini iyi anlatmak için K. G. Jungun sıradaki fikrinin üzerinde duralım. Junga göre nine aslına bakarsak Ulu Ana'dır. Sık-sık ona bilgelik, veyahut cadı gibi nitelikler asimile edilir. Anne arketipi kendinde mitolojik çizgileri taşıyor. Mitolojik çizgiler yoğunlaştığı zaman Anneden büyükanneye geçişle, arketip yüksek kata kalkıyor³⁰. Böylece Ulu Ana'nın türevlerinden olan karı diğer dönüşümlerle mukayesede daha geniş bir kavramdır. Celal Beydilinin tabirince desek "*Karı nine Ulu Ananın etnografide korunub kalan en arkaik örneğidir*"³¹.

Destanlarda karı demon değil de, düzenbaz, sinsî, kurnazdır. Karılar gerekirse hanların, şehzadelerin davetiyle, çağrısıyla gelib tavsiye veriyor, dar zamanda durumdan bir çıkış yolu sunarlar. *Ash ve Kerem*, *Aşık Garib*, *Kurbani* gibi destanlarda karı sevgi hastalığına "bulaşmış" aşıkları tedavi ediyorsa, Altay destanlarında kahramana isim koyuyor.

Türk kaviminin destanı olan *Kıtabı Dede Korkut*, *Aşık Garib*, *Abdulla ve Cahan Hanım*, *Şah İsmayıl*, *Tahir ve Zühre*, *Koroğlu* destanlarında karı imgesi vardır. Onlardan bazıları dadı, bazıları ise şehir kenarında yaşayan yaşlı karıdır. Rüyada buta alan kahramanın çaresini karı nineler biliyor. Örneğin Azerbaycan destanı "*Kurbani*" destanında söylüyor ki, Mirzalı isimli han oğlunun hastalığına çare etmek için tüm bilge insanları bir araya topluyor. Oğlunu rüyadan uyanmamasının sebebini bileni arıyor. Tüm bilgiler bu işi yalnız karı ninelerin bileceğini söylerler. Hanın davetiyle gelen karı nine şehzadeye buta verildiğini anlar, iki-üç gün sonra uyanacağını bildirir. Ve hakikaten hanın oğlu uyanır ve sevdiği kızın arkasında gider³².

Destanlara yansımış karı imgesini aynıysıyla *masallarda* da görüyoruz. Sadece bir fark *masallardaki* karımı *destanlardaki* karıdan ayırır. *Masallardaki* karı imgesi daha çok mitolojik kökenine bağlıdır. Tam olarak *masallarda* karı hitonik ve demon değil, demonizm ve hitonizm kapalı şekilde kendini göstermektedir. Örneğin, tekköz karı, küp karısı, kör karı, dev karısı vb. Artık *masallarda* karı

30 Карл Густав Юнг, *Душа И Миф Шесть Архетипов*. Киев. Государственная библиотека Украины для юношества. 1996, s. 217, 219, 229, 239, 240.

31 Celal Bəydili, *Türk Mitoloji Sözlüyü*. Bakı, 2003, s. 212.

32 *Azərbaycan dastanları*, C I, 1-tərt. ed. Ə. Axundov, M. Təhmasib; red. H. Arslı. Bakı., 1965, s. 9-10.

imgesi daha mükemmel form alıp, gelişerek gerçekçi sıfat kazanmıştır. Masallarda karının fonksiyonu geniştir. Karı ciltten cilde giriyor, kahramana isim koyuyor, buta verilmiş kahramana çare ediyor, bilgelik ediyor, önceden olacakları haber veriyor. Öte dünyaya giden kahramana yardım ediyor, veyahut yolunda engel oluyor, doğum sürecinde yer alır, kahramanı evinde misafir ediyor, annesinden, babasından uzak düşmüş kahramanı evlat ediniyor.

Halk edebiyatında karı hem de ebedir. Karı imgesi halk oyunlarına ebe olarak dahil oluyor. “Karı” karakteri ebe karakterine çevrilerek halk oyunlarında esas yönetici imgeye çevrilmiştir. Kadın karakterlerinin halk oyunlarında yer alması “anaerkil” döneminin izleridir. Azad Nebiyev yazıyor ki, halk oyunlarında gördüğümüz ana belki de yüzyıllar arkasından süzülüp gelen, “ana hakanlığı”nın dokunulmazlığını muhafaza etmek arzusunun yaşatılması ile ilgili olmuş ve bu oyunlar kendi tarihi itibarı ile bizi çok erken çağlara götürüyor³³. Azerbaycan halk oyunlarında karı karakteri esasen “ana” karakteri ile, Anadolu çocuk oyunlarında ise “ebe” karakteri ile kendini gösterir. Karı-ana-ebe- oyuncuları belirliyor, oyunu yönetiyor, kaybedene ceza veriyor. Bazen ise cezayı alan öyle karı-ebe olur. Ama ana imgesi hiç bir zaman ceza almıyor. Bazı oyunlarda kadın karakterlerin isimleri geçiyor. Pembe Nine, Çehribeyim, Çömçehatun vd. Onların da karı karakterinden kaynaklandığı öne sürülüyor.

Mitlerden masallara kadar gelişim geçmiş karı karakteri trikster imgedir. Karı düzenbazlıkla insanları “elinde” tutar, onları kendine inandırır, kahramanı gider gelmeze yollar, ya da doğrudan kahramana yardımcı olur. Karı imgesi masallarda her ne kadar mizah karakteri gibi görünse de karının ciddi karakter olduğuna işaret eden özniteliği vardır. Ve tarihsel gelişimle bu ciddi taraf her ne kadar azalsa da masallarda korunmuştur.

Sonuç

Sonuç olarak diye biliriz ki, karı imgesi her ne kadar yardımcı karakter olsa da geniş fonksiyona sahiptir. Bu da karının tarihsel gelişimi ile alakalıdır. Şöyle ki karı imgesi karı olana kadar yaratıcı başlangıç olmuş, sonra iyi olmuş, daha sonra olumsuz taraflara sahip tabiatüstü varlığa çevrilmiş, Al karısı olmuş, daha sonra şaman olarak halk edebiyatında yerini tutmuş, en sonda olumlu ve olumsuz yönleri sahip karı nineye dönüşmüştür. O yüzden karı imgesi halk edebiyatı türlerinde geniş fonksiyona sahiptir. Karı kendinde Ak Ana’nın, Umay’ın, Yer Ana’nın,

33 Azad Nəbiyev, *El nəğmələri, xalq oyunları*. Bakı, 1988, s. 153.

Al Karısı'nın, Şaman'ın, Cadı Karı'nın özelliklerini taşıyor. Bahsettiğimiz bu varlıkların ayrılıkta kendine has özelliği, fonksiyonu, nitelikleri var. Ve tarihsel gelişim sürecinde bu özellikler karıda cem olmuştur. Ve tarih, zaman halk edebiyatını, halk edebiyatının karakterlerini de böyle etkilemiştir.

Kaynaklar

Azərbaycan Destanları, C I . tərt. ed. Ə. Axundov, M. Təhmasib; red. H. Arashi, Bakı 1965.

Azərbaycan Folkloru Külliyyatı, C IX, Nağullar, Bakı 2008.

Bayat Fuzuli, *Türk Mitoloji Sistemi*, C II , İstanbul 2007.

Bəydili Cəlal, *Türk Mifoloji Sözlüyü*, Bakı 2003.

Bəydili Cəlal, *Türk Mifoloji Obrazlar Sistemi: struktur və funksiya (monoqrafiya)*, Bakı 2007.

Çoruhlu Yaşar, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalıcı Yayınevi, 2002.

Boratav, Naili Pertev, *Türk Mitolojisi (Oğuzların - Anadolu, Azərbaycan Ve Türkmənistan Türklerinin Mitolojisi)*, çev. Recep Özbay Ankara 2012.

Eliade Mircea, *Kutsal ve Dindışı*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1991.

Ögel Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, C I, Ankara 1993.

Ögel Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, C II, Ankara 1995.

İnan Abdulkadir, *Makaleler ve İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1978.

Kara Ruhi, *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, Erzincan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yayınları, Ankara 1993.

Əsatirlər, Əfsanə Və Rəvayətlər, haz. Arif Acaloğlu, Cəlal Bəydili. Şərq-Gərb. Bakı 2005.

Roux Jean-Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul 1994.

Türk xalqları Folkloru, IV kitab, *Altay dastanları və əfsanələri*, Bakı 2016.

Nəbiyev Azad, *El nəğmələri, xalq oyunları*. Bakı 1988.

Qasimova Fidan, *Türk Mifologiyasında Mədəni Qəhrəman Problemi*, Bakı 2012.

Бутанаев Виктор Яковлевич, *Культ богини умай у хакасов // Этнография народов Сибири*, Новосибирск: 1984, Наука Сиб. отд-ние, С. 93-105.

Потапов Леонид Павлович, *Умай — божество древних тюрков в свете этнографических данных*, Тюркологический сборник. М.: Наука, 1973, С. 265-286.

Карл Густав Юнг, Душа И Миф Шесть Архетипов, Государственная библиотека Украины для юношества. Киев 1996.

Мифологический словарь, Главный редактор Е. М. Мелетинский, «Советская Энциклопедия», Москва 1991

Нойман Эрих, Великая Мать /Глубинная психология и психоанализ (Перевод И. Ерзина)- М. 2014: «Добросвет», «Издательство”КДУ“».

Сказки и предания алтайских тувинцев, Собраны Эрикой Таубе, Авторизованный перевод с немецкого Б.Е. Чистовой. — М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1994. — 382с. («Сказки и мифы народов Востока».

İnternet Kaynakları

Bayat Füzuli. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Volume: 3 Issue: 13 Year: 2010 <http://www.altayli.net/toplumsal-cinsiyet-baglaminda-kadin-samanlar.html>, erişim tarihi:08.02.2018

Сибилл Биркхойзер-Оэри. Мать. Архетипический образ в волшебной сказке. http://bookap.info/psyanaliz/birkhoyzer_oeri_mat_arhetipicheskiy_obraz_v_volshebnoy_skazke/load/rtf.shtml- erişim tarihi: 15.04.2018